ISSN: 2181-3906 2026

International scientific journal
«MODERN SCIENCE AND RESEARCH»
VOLUME 5 / ISSUE 11 / UIF:8.2 / MODERNSCIENCE.UZ

O‘ZBEKISTONDA XOTIN-QIZLAR JINOYATCHILIGI: STATISTIK TENDENSIYALAR, IJTIMOIY OMILLAR VA PROFILAKTIKA

O’razaliyeva Barno
Toshkent davlat o’zbek tili va adabiyoti universiteti
Sotsiologiya yo’nalishi talabasi.
barnoorazalieva42@gmail.com

https://doi.org/10.5281/zenodo.24472672

Annotatsiya. *Maqolada O‘zbekistonda xotin-qizlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar statistikasi, ushbu hodisaga ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy-iqtisodiy va oilaviy omillar hamda jinoyatchilikning oldini olish masalalari tahlil qilinadi. Tahlilda O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining ochiq ma’lumotlari, xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilishga oid qonunchilik hamda ayollar jinoyatchiligini o‘rgangan xalqaro tadqiqotchilarning ishlari asos qilib olindi. Rasmiy statistik ko‘rsatkichlar jinoyat sodir etgan ayollar soni yillar kesimida o‘zgarib turishini ko‘rsatadi; shu sababli hodisani faqat bitta yil yoki alohida omil bilan izohlash to‘g‘ri emas. Maqola yakunida profilaktika, huquqiy savodxonlik, bandlik va qayta ijtimoiy moslashuv bo‘yicha takliflar beriladi.*

Kalit so‘zlar*: xotin-qizlar jinoyatchiligi, kriminologiya, rasmiy statistika, ijtimoiy-iqtisodiy omillar, oilaviy zo‘ravonlik, profilaktika, reabilitatsiya, gender tengligi.*

Kirish. Jinoyatchilik jamiyat xavfsizligi, fuqarolarning huquq va erkinliklari hamda ijtimoiy barqarorlikka ta’sir qiladigan murakkab ijtimoiy-huquqiy hodisadir. Uning sabablarini o‘rganish faqat sodir etilgan jinoyatlarni qayd etish bilan cheklanmaydi, balki jinoyatga olib kelishi mumkin bo‘lgan sharoitlarni aniqlash va oldini olish choralarini ishlab chiqishni ham talab qiladi. Shu jihatdan xotin-qizlar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarni alohida tahlil qilish kriminologiya uchun muhim yo‘nalish hisob lanadi.

Xotin-qizlar jinoyatchiligini o‘rganishda xalqaro ilmiy adabiyotlarda turli yondashuvlar shakllangan. Chezari Lombrozo va William Ferrero tarixiy biologik yondashuv doirasida ayollar jinoyatchiligini izohlashga uringan bo‘lsa [8], Freda Adler ayollarning ijtimoiy rollari va imkoniyatlari o‘zgarishi masalasiga e’tibor qaratgan [7], Otto Pollak esa ayollar jinoyatchiligi statistikasi va yashirin jinoyatchilik muammolarini muhokama qilgan [9]. Ushbu qarashlar tarixiy ilmiy manbalar sifatida ahamiyatli bo‘lsa-da, ularni bugungi jamiyatga bevosita va tanqidiy tahlilsiz tatbiq etish mumkin emas.

O‘zbekiston sharoitida mavzuning dolzarbligi jinoyatchilikni kamaytirish, xotin-qizlarning huquqlarini himoya qilish va jinoyat sodir etish xavfini kuchaytiradigan ijtimoiy sharoitlarni bartaraf etish vazifalari bilan bog‘liq. Tahlilda ayollarni bir xil guruh sifatida ko‘rish yoki jinoyat sodir etishni faqat kambag‘allik, oilaviy nizolar yoxud psixologik holat bilan izohlashdan qochish zarur.

Har bir holatning huquqiy va ijtimoiy sharoitlari alohida o‘rganilishi, xulosalar esa tekshirilgan ma’lumotlarga tayanishi lozim.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Maqolaning nazariy asosini kriminologik yondashuv va genderga oid tadqiqotlar tashkil etadi. Kriminologiya jinoyatchilikning holati, dinamikasi, sabablari va oldini olish choralarini o‘rganadi. Xotin-qizlar jinoyatchiligini tahlil qilishda shaxsning individual xususiyatlari bilan bir qatorda ta’lim, bandlik, daromad, ijtimoiy munosabatlar, oilaviy muhit va huquqiy himoyaga kirish imkoniyatlari kabi omillar ham ko‘rib chiqilishi mumkin.

Freda Adlerning Sisters in Crime asari ayollarning jamiyatdagi o‘rni va jinoyatchilik o‘rtasidagi munosabat haqida munozara uyg‘otgan ishlardan biridir [7]. Otto Pollakning The Criminality of Women asari ayollar jinoyatchiligi statistikasi va huquqni qo‘llash amaliyotidagi farqlar masalasini ko‘targan [9]. Bu asarlar muayyan davrda yaratilgan bo‘lib, ularning xulosalari keyingi tadqiqotlarda tanqid qilingan; shu bois maqolada ular yakuniy haqiqat sifatida emas, ilmiy qarashlar tarixi sifatida qo‘llanadi.

Tadqiqotda hujjatlarni tahlil qilish, yillar bo‘yicha rasmiy statistik ko‘rsatkichlarni taqqoslash va ilmiy adabiyotlarni qiyosiy ko‘rib chiqish usullaridan foydalanildi. Statistik ma’lumotlarda “jinoyat sodir etgan shaxslar soni” va “sudlanganlar soni” bir xil ko‘rsatkich emasligi e’tiborga olinadi. Shu sababli turli manbalardagi raqamlar bir-biriga tenglashtirilmaydi.

Muhokama va natijalar. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining SIAT ochiq ma’lumotlar bazasida jinoyat sodir etgan ayollar soni bo‘yicha yillik ko‘rsatkichlar berilgan.

Ushbu ma’lumotlarga ko‘ra, 2023-yilda 10 891 nafar, 2024-yilda 7 163 nafar, 2025-yilda esa 7 794 nafar ayol jinoyat sodir etgan shaxs sifatida qayd etilgan. Demak, 2024-yilda ko‘rsatkich 2023-yilga nisbatan taxminan 34,2 foizga kamaygan, 2025-yilda esa 2024-yilga nisbatan taxminan 8,8 foizga oshgan [1].

Raqamlar yillar kesimida bir xil yo‘nalishdagi o‘zgarish bo‘lmaganini ko‘rsatadi. Statistik ko‘rsatkichning kamayishi yoki oshishini tushuntirish uchun jinoyatlarni qayd etish tartibi, aholining demografik tarkibi, huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyati va boshqa omillarni ham hisobga olish kerak. Faqat statistik jadvalning o‘zi muayyan sabab mavjudligini isbotlamaydi (1-jadvalga qarang). Ayollar ulushi jadvaldagi ayollar sonini jami jinoyat sodir etgan shaxslar soniga bo‘lish orqali hisoblandi; qiymatlar bir xonagacha yaxlitlandi. [1, 2].

1-jadval.

O‘zbekistonda jinoyat sodir etgan ayollar soni va ularning barcha qayd etilgan jinoyat sodir etgan shaxslar tarkibidagi ulushi

Yil	Jinoyat sodir etgan ayollar (kishi)	Jami jinoyat sodir etgan shaxslar (kishi)	Ayollar ulushi (%)
2010	15 303	93 918	16,3
2018	7 075	51 775	13,7
2020	5 774	49 246	11,7
2021	9 759	80 303	12,2
2023	10 891	88 913	12,2
2024	7 163	59 951	11,9
2025	7 794	61 500	12,7

Jinoyat turlari bo‘yicha rasmiy statistik bazada ayollar tomonidan sodir etilgan o‘g‘rilik jinoyati bo‘yicha alohida qator mavjud. Unga ko‘ra, 2023-yilda 1 525 nafar, 2024-yilda 1 327 nafar, 2025-yilda esa 1 386 nafar ayol o‘g‘rilik jinoyatini sodir etgan shaxs sifatida qayd etilgan [3]. Bu ko‘rsatkich ham yilma-yil o‘zgarib turadi.

Firibgarlik, kiberjinoyat, zo‘ravonlik va boshqa jinoyat turlari haqida xulosa chiqarishda aynan ayollar kesimidagi ishonchli va taqqoslanadigan ma’lumot zarur. Jami jinoyatlar soni yoki erkaklar va ayollar birgalikdagi ko‘rsatkichi ayollar jinoyatchiligi haqidagi raqam sifatida berilmasligi kerak. Shu sababli tekshirilmagan raqamlar maqolaga kiritilmadi.

Raqamli xizmatlardan foydalanish kengaygani sari internet orqali aldash, shaxsiy ma’lumotlardan noqonuniy foydalanish va to‘lovlar bilan bog‘liq firibgarlik kabi xavflar ham dolzarb bo‘lib bormoqda. Biroq bu holatlarning xotin-qizlar jinoyatchiligidagi ulushi ortganini aytish uchun alohida rasmiy statistik ma’lumot yoki ilmiy tadqiqot talab etiladi.

Jinoyatchilikka ta’sir qilishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy omillar ko‘p bo‘lib, ularni bitta sabab bilan tushuntirish to‘g‘ri emas. Kriminologik tadqiqotlarda iqtisodiy beqarorlik, barqaror ish o‘rnining yo‘qligi, ta’lim va huquqiy bilimlarning yetishmasligi, ijtimoiy aloqalarning zaifligi hamda zararli muhitning ta’siri o‘rganiladi. Biroq ushbu omillarning mavjudligi shaxs albatta jinoyat sodir etadi degani emas.

Oilaviy tazyiq va zo‘ravonlik insonning xavfsizligi, ruhiy holati va ijtimoiy hayotiga jiddiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxslarni himoya qilish, ularga huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatish hamda xavfsiz muhit yaratish muhimdir. Bunda zo‘ravonlikni jinoyat sodir etishning muqarrar sababi sifatida ko‘rsatmaslik, jabrlanuvchilarni ayblamaslik kerak.

Jazoni o‘tab chiqqan shaxslarning jamiyatga qayta moslashuvi ham profilaktikaning muhim yo‘nalishidir. Kasb-hunar o‘rganish, ishga joylashish, huquqiy maslahat va ijtimoiy yordam qayta jinoyat sodir etish xavfini kamaytirishga xizmat qilishi mumkin [10]. Ushbu choralar individual ehtiyojlarni hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim.

Mazkur maqolada keltirilgan ijtimoiy omillar umumiy kriminologik tahlil sifatida qaraladi.

O‘zbekiston bo‘yicha muayyan omilning ta’sir darajasini foiz yoki koeffitsiyent bilan ko‘rsatish uchun maxsus empirik tadqiqot va aniq manba zarur.

Huquqiy va profilaktika tizimida O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O‘RQ-561-son “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”gi Qonuni xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikning turli shakllaridan himoya qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga soladi. Qonunda himoya orderi, jabrlanuvchining huquqlari va vakolatli tashkilotlarning vazifalari belgilangan [4]. Xotin-qizlarning huquq va erkinliklarini himoya qilish masalalari O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalari bilan ham bog‘liq [6].

2023-yil 11-apreldagi O‘RQ-829-son Qonun xotin-qizlar va bolalar huquqlarini himoya qilish tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Ushbu qonun bilan Jinoyat kodeksiga oilaviy (maishiy) zo‘ravonlikka oid 126¹-modda ham kiritilgan [5]. Qonunchilikni maqolada bayon etishda hujjatning sanasi, raqami va rasmiy matniga tayangan ma’qul.

Jinoyatchilikning oldini olish faqat jazo choralariga tayanmasligi kerak. Huquqiy savodxonlikni oshirish, xavf ostidagi shaxslarga ijtimoiy yordam ko‘rsatish, bandlikka ko‘maklashish, oilaviy nizolarni qonuniy yo‘l bilan hal etish va jazoni o‘tab chiqqan shaxslarni ijtimoiy hayotga qaytarish profilaktika tizimining muhim qismlaridir.

Profilaktika tadbirlarida shaxsning jinsi asosida oldindan xulosa chiqarishdan qochish zarur. Yordam yoki nazorat choralari qonuniy asosga, xolis baholashga va shaxsning huquqlariga rioya etishga tayanishi lozim.

Xulosa. O‘zbekiston bo‘yicha ochiq rasmiy statistika jinoyat sodir etgan ayollar soni yillar kesimida sezilarli o‘zgarishini ko‘rsatadi. Xususan, 2024-yilda ushbu ko‘rsatkich 2023-yilga nisbatan kamaygan, 2025-yilda esa yana oshgan. Bu holat jinoyatchilikni tahlil qilishda bir necha yilni qamrab olgan ma’lumotlardan foydalanish va ko‘rsatkichlarni ehtiyotkorlik bilan talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlil asosida quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. Rasmiy statistik ma’lumotlarni muntazam yangilab borish va jinoyat turi, yil hamda hudud kesimida ochiq e’lon qilish.

2. Huquqiy savodxonlikni oshirish, ayniqsa firibgarlik va internet xavfsizligi bilan bog‘liq xatarlar haqida tushuntirish ishlarini kuchaytirish.

3. Tazyiq va zo‘ravonlikdan jabrlangan shaxslar uchun huquqiy, psixologik va ijtimoiy yordamdan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

4. Ishsiz yoki ijtimoiy jihatdan qiyin vaziyatdagi shaxslarni kasbga o‘qitish va qonuniy bandlikka ko‘maklashish.

5. Jazoni o‘tab chiqqan shaxslarning qayta ijtimoiy moslashuviga yordam berish, kasb-hunar va ishga joylashish dasturlarini rivojlantirish.

6. Ilmiy maqolalarda statistik da’volarni faqat tekshiriladigan manbalar bilan keltirish, tasdiqlanmagan raqam va hujjatlarni ishlatmaslik.

Xotin-qizlar jinoyatchiligini kamaytirish uchun ishonchli statistika, qonuniy va xolis profilaktika, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash hamda qayta moslashuv choralarini birgalikda olib borish muhim. Muammoni chuqur o‘rganish esa tekshirilgan manbalarga, aniq tushunchalarga va dalillarga asoslangan yondashuvni talab qiladi.

Foydalanilgan manbalar.

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. “Jinoyat sodir etganlar soni, ayollar”. SIAT rasmiy statistik ma’lumotlar bazasi. https://siat.stat.uz/data/889/
2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. “Jinoyat sodir etganligi aniqlangan shaxslar soni (jami)”. SIAT rasmiy statistik ma’lumotlar bazasi. https://siat.stat.uz/data/1072/
3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. “O‘g‘rilik jinoyati sodir etganlar soni (ayollar)”. SIAT rasmiy statistik ma’lumotlar bazasi. https://siat.stat.uz/data/917/
4. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-sentabrdagi O‘RQ-561-son Qonuni, “Xotin-qizlarni tazyiq va zo‘ravonlikdan himoya qilish to‘g‘risida”. https://lex.uz/docs/-4494709

5. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 11-apreldagi O‘RQ-829-son Qonuni, “Xotin-qizlar va bolalar huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimi yanada takomillashtirilishi munosabati bilan O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga o‘zgartish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida”. https://lex.uz/docs/-6430272
6. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Yangi tahrir. 2023-yil 30-aprel referendumida qabul qilingan. https://constitution.uz/
7. Adler, F. Sisters in Crime: The Rise of the New Female Criminal. New York: McGraw-Hill, 1975.
8. Lombroso, C., Ferrero, W. The Female Offender. New York: D. Appleton and Company, 1895.
9. Pollak, O. The Criminality of Women. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1950.
10. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). Handbook on Women and Imprisonment. 2nd edition, with reference to the United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-custodial Measures for Women Offenders (The Bangkok Rules). Criminal Justice Handbook Series. New York: United Nations, 2014. 151 p. ISBN 978-92-1-130326-1. https://icclr.org/wp-content/uploads/2019/05/women_and_imprisonment_-_2nd_edition.pdf